

Kína hatása Közép-Európára és Magyarországra

Matura Tamás

Térségünk térképére tekintve az a benyomásunk támadhat, hogy Közép-Európa országait az őket körülvevő birodalmak gravitációs árapályhatása morzsolta mind kisebb és kisebb darabokra az évszázadok során. Az elmúlt évtizedek nyugalma és stabilitását követően Kína képében egy új, távoli, mégis jelentős vonzerejű nagyhatalom jelent meg a régióban, amely gazdasági és nem hagyományos biztonságpolitikai területeken kihívás elé állította a térségben kialakult status quót.

A 2011–2012-ben létrehozott úgynevezett 16+1 együttműködés célja a szorosabb politikai és gazdasági kapcsolatok kialakítása volt a Kínai Népköztársaság (KNK) és Közép- és Kelet-Európa (KKE) tizenhat országa között. A kezdeti sikerek ellenére – vagy éppen azért – a kezdeményezés hamar a kritikák kereszttüzébe került. A nyugat-európai tagállamokban, a brüsszeli uniós intézményekben, majd végül az Egyesült Államokban is aggodalom alakult ki, attól tartva, hogy Kína gazdasági előnyökért cserébe megnyerte a régió országainak politikai szimpátiáját, és következésképpen Peking olyan erős befolyást hozott létre a térségben, amely veszélyezteti az EU kohézióját, de legalábbis közös Kína-politikájának integritását. Az egy évtizede zajló együttműködés azonban az elmúlt hónapokban gyengülni kezdett, ami megkérdőjelezi ezen aggodalmakat, hiszen rávilágított, hogy Peking jelenléte a térségben közel sem olyan erős, mint sokan gondolták, és a KNK-nak nem sikerült strukturális függőségeket kialakítani a KKE-régióban. Több ország mély csalódottságát fejezte ki a kézzelfogható gazdasági eredmények hiánya miatt, Litvánia pedig 2021 elején bejelentette távozását az együttműködés keretrendszeréből, ami felvetette a 16+1 egzisztenciális válságát. Mindeközben az Egyesült Államok figyelme is visszatért a térségbe, a Trump-kormány Kínával szembehelyezkedő politikája a KKE-országokat válaszul elé állította bizonyos stratégiai jelentőségű kérdésekben.

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy Kína megjelenése a régió tizenegy uniós tagállamában (KKE-11) minek köszönhető, miként változtatta meg az érintett államok külpolitikai és külgazdasági mozgásterét, és végül, hogy mindezen hatások mennyire bizonyulnak tartósaknak.

A 16+1 kialakulása

A közép- és kelet-európai (KKE) régió nyilvánvalóan soha nem játszott különösebben fontos szerepet Kína külpolitikájában. A KKE-országok teljes népessége megegyezik a KNK egy-egy nagyobb tartományának lakosságával, és összesített gazdasági termelésük is a kínai bruttó nemzeti összterméknek (GDP) csupán töredéke. Ugyanakkor európai uniós (EU) tagságuk vagy tagjelöltségük és a térségben rejlő gazdasági lehetőségek miatt Peking az elmúlt évtizedben új érdeklődéssel fordult a régió felé. Az euroatlanti szövetségi rendszerbe való sikeres integrációjukat követően a KKE-országok

többsége szintén megújult figyelemmel fordult a hatalmas kínai piac felé, amely számos potenciális gazdasági és üzleti lehetőséggel kecsegtetett, míg a globális pénzügyi válság és az Európai Unió nehézségei újabb lendületet adtak a Pekinggel fenntartott kétoldalú kapcsolatoknak. A szovjet–kínai szakításból, majd a közép- és kelet-európai rendszerváltásokból fakadó kölcsönös érdeklődés több évtizedes hiányát követően Kína és a közép- és kelet-európai országok a 2000-es évek közepén kezdtek ismét közeledni egymáshoz. Magyarország az elsők között értékelte újra Kína-politikáját, így Medgyessy Péter miniszterelnök néhány hónappal az ország uniós csatlakozási szerződésének aláírása után Kínába látogatott 2003 augusztusában. A térség más országai is követték a magyar példát, miközben Kína figyelmét is felkeltették a régióban rejlő gazdasági és politikai lehetőségek. A globális és európai pénzügyi-gazdasági válság mindkét oldal részéről fokozta a kölcsönös érdeklődést, hiszen a KKE-országoknak új befektetési forrásokat és kereskedelmi lehetőségeket kellett találniuk a nyugati piacok összeomlása közepette (a térség EU-tagállamainak áruexportja átlagosan 23%-ot zuhant 2009-ben¹), míg Kína lehetőséget látott arra, hogy az EU gyengélkedéséből fakadó ablakperiódust kihasználva megvesse lábát a keleti tagállamokban és a Nyugat-Balkánon.

Dacára az első Orbán-kormány még nyíltan Kína-ellenes külpolitikájának, a megváltozott világ gazdasági helyzet realitásait figyelembe véve a második Orbán-kormány már megalakulása előtt Peking felé fordult. Budapest vezető szerepre tört a térségben e téren is, így 2011 márciusában a magyar főváros adott otthont az első „Kína – Közép- és Kelet-Európai Országok Gazdasági és Kereskedelmi Fóruma” című rendezvénynek, amelyen a régió számos politikai vezetője és üzletembere, illetve Wen Jiabao² kínai miniszterelnök és az őt kísérő üzleti delegáció vett részt. A találkozó olyannyira sikeres volt, hogy Peking úgy határozott, létrehozza a tizenhat közép- és kelet-európai ország kormányfői és a kínai miniszterelnök rendszeres csúcstalálkozásának mechanizmusát, amelyre elsőként Varsóban került sor 2012-ben. Ez a kvázi szervezet, amely később 16+1 néven vált ismertté, tizenegy uniós tagállamot és öt nyugat-balkáni országot ölelt fel (Albánia, Bulgária, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, [Észak-]Macedónia, Montenegró, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia), majd Görögország 2019-es csatlakozásával ideiglenesen tizenhét tagúra bővült. (Litvánia 2021-ben bejelentett távozásával de facto ismét 16+1-ről beszélhetünk.) Az KKE-országokat leginkább a 2008–2009-es globális pénzügyi és az azt követő euróövezeti válság motiválta arra, hogy jövedelmező gazdasági és üzleti kapcsolatokat építsenek ki a gyorsan növekvő kínai piaccal. Mivel a térség egyes országai túl kicsik, és gazdasági szempontból irrelevánsak voltak kínai szemszögből, logikus lépés volt Peking részéről egy regionális szintű együttműködés létrehozása. A tizenhat ország összesített mérete (több mint százmillió lakos és 2012-ben 1,4 billió dolláros nominális GDP) még Kína számára is vonzó nagyságrendet jelentett. Ebből a szempontból a 16+1 együttműködés úgy is értelmezhető, mint a Peking tranzakciós

¹ Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2006–2010. *UNCTADstat*.

² A tanulmányban a magyarban már meghonosodott nevek kivételével a nemzetközi sztenderdeknek megfelelő, Kínában hivatalos pinyin átírást alkalmazzuk a kínai nevek esetében.

költségeinek csökkentését célzó program, hiszen így a kínai miniszterelnök egyszerre tudott találkozni tizenhat nemzet vezetőjével, és a mechanizmus révén könnyebbé vált az együttműködés és a koordináció. Emellett Kínának már voltak tapasztalatai hasonló regionális együttműködések kialakításában, hiszen például Afrikában vagy a délkelet-ázsiai térségben is hasonló kvázi intézményeket hozott létre a korábbi években.³ A politikai előnyök a KKE-országok számára is egyértelműek voltak, mert a kezdeményezés nélkül a régió legtöbb miniszterelnöke évtizedenként egyszer vagy talán soha nem folytathatott volna bilaterális megbeszéléseket kínai kollégájával.

Ugyanakkor az együttműködés már a kezdetektől komoly kritikák célkeresztjébe került. Az EU és egyes nyugati tagállamok aggódtak a kínai aktivitás fokozódása miatt az integráció keleti felében, és attól tartottak, hogy Peking megpróbálhatja megosztani és uralni az EU-t a 16+1-en keresztül. A KKE-országok kormányait az elmúlt években nyugati partnereik és az uniós intézmények azzal vádolták, hogy áruba bocsátják az EU politikai kohézióját a Kínától kapott gazdasági előnyökért cserébe. Igaz, e vádakát árnyalja, hogy éppen a nyugati tagállamok állnak a legszorosabb gazdasági kapcsolatokban Kínával, így némelyikük – különösen az Angela Merkel vezette Németország – gyakran politikailag is kesztyűs kézzel bánt Pekinggel. További gyakran felmerülő kifogás, hogy az átláthatóság hiánya és a projekt félig-meddig intézményes formája a kínai érdekeket szolgálja, illetve maga a 16+1 együttműködés egy rosszindulatú kínai kísérlet Európa megosztására és uralására. Ráadásul maguk az EU–Kína kapcsolatok is egyre hidegebbé váltak az elmúlt évtizedben, mivel Európát mindinkább aggasztja Kína gazdasági és politikai felemelkedése, Peking pedig egyre többször ad hangot csalódásának az EU-ból érkező kritikák miatt, miközben saját önbizalma folyamatosan erősödik. A Kínával szemben kiszabott uniós fegyverembargó, az emberi jogok vagy Kína piacgazdasági státusza mind napirenden lévő nehéz kérdéseket jelent, és a 16+1 európai fogadtatása további feszültséget jelentett a kapcsolatokban. Egyes nagy európai országok, például Franciaország vagy Németország nem nézték jó szemmel a kínai befolyás és verseny erősödését a KKE-régióban. A nyugati kritikák nem csupán diplomáciai vagy szakértői háttérbeszélgetéseken jelentek meg, hanem a sajtó is felkapta a témát egy-egy jelentősebb fejlemény kapcsán. A *Handelsblatt* 2018 áprilisában közölt cikket a Pekingben állomásozó uniós nagykövetek által készített, a kínai Új Selyemút kezdeményezést (The Belt and Road Initiative – BRI) élesen bíráló jelentésről, amelyet egyedül a magyar nagykövet nem írt alá. A cikk szerint az „olyan országok, mint Magyarország és Görögország, amelyek egyaránt a kínai befektetésekre támaszkodnak, már korábban is bizonyították, hogy érzékenyek a kínai nyomásra”.⁴

A következőkben szeretném megkérdőjelezni ezt a túlzottan leegyszerűsített diskurzust, és rámutatni arra, hogy a kínai befolyás a térségben nagyon korlátozott, és forrása nem a gazdaság, mivel minden korábbi várakozás ellenére a kínai gazdasági jelenlét továbbra is jelentéktelen a KKE-térség uniós tagországaiban. A Kína által nyújtott

³ Jakub Jakóbowskí: Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16+1, FOCAC, and CCF. *Journal of Contemporary China*, 27. (2018), 113. 659–673.

⁴ Dana Heide et al.: EU Ambassadors Band Together Against Silk Road. *Handelsblatt*, 2018. április 17.

együttműködési lehetőségek nem jelentenek vonzó gazdasági alternatívát a régió uniós tagállamai számára.⁵ Ráadásul a 16+1 nem segített azon a helyzeten sem, miszerint a legtöbb közép- és kelet-európai ország Kína-politikája ugyanazokkal a problémákkal és kihívásokkal néz szembe: növekvő kereskedelmi hiány, az egymással folytatott verseny Peking figyelméért, az EU és az USA aggodalmai, a kínai befolyás növekedése a régióban, és mindenekelőtt a kézzelfogható eredmények fájó hiánya egy évtizednyi együttműködés után.

Gazdasági függőségek – mítoszok és valóság

Való igaz, kezdetben az együttműködés fényes gazdasági kilátásokkal kecsegtetett: a globális és uniós pénzügyi válság hatására a KKE-országok új befektetőket és exportpiacokat kerestek, míg Kínának új befektetési lehetőségekre és új piacokra volt szüksége jelentős pénzügyi és (építő)ipari kapacitásfeleslege miatt, így mindkét fél örömmel erősítette a kölcsönös gazdasági kapcsolatokat.

Fontos azonban megvizsgálni, hogy valójában mennyire szorulnak rá a KKE-11-országok (azaz a régió azon tizenegy uniós tagállama, amelyek részt vesznek a 16+1 kezdeményezésben) a Kínával folytatott gazdasági együttműködésre, különösen a nyugati tagországokhoz képest. Először is a KKE-11-országok gazdasági növekedése felülmúlta az uniós átlagot a 2012 – azaz a 16+1 kezdete – és 2020 közötti időszakban, hiszen míg előbbiben az átlagos éves GDP-növekedés meghaladta a 2%-ot, addig az Unió egészében az csupán 0,6%-ot tett ki.⁶ A régió makrogazdasági stabilitása az erős nettó exporton, a viszonylag alacsony infláción és munkanélküliségen, valamint a közvetlen külföldi befektetések magas beáramlásán és az EU strukturális alapjaiból folyósított mintegy 150 milliárd euróján alapult.

Emellett a KKE-11-országok az elmúlt években jelentős kereskedelmi többletet tudtak felmutatni, és a Kínába irányuló export dinamikusán, évente átlagosan 7%-kal nőtt a 16+1 létrehozása óta.⁷ Ez öröndetes fejleménynek tűnhet, hiszen a Kínával folytatott együttműködés mellett szóló egyik legfontosabb érv a régió kivitelének erősítése volt. Ugyanakkor, az elmúlt évek nagyszabású külkereskedelmi bejelentései és eseményei ellenére Kína továbbra sem tartozik a térség országainak legfontosabb partnerei közé, mivel az érintett államok kivitelének csupán átlagosan 1,64%-a irányult a kelet-ázsiai államba még 2020-ban is. Hiába nőtt ugyanis viszonylag gyorsan a KKE-országok Kínába irányuló exportja, mivel minden más térséggel is egyre élénkebb kereskedelmet folytattak, ami az EU egészére is igaz. Így a kínai piac súlya csak kismértékben nőtt a KKE-exportban. Míg 2012-ben a vizsgált országok összesített exportjának mindössze 1,28%-a került Kínába, ez az arány 2020-ra 1,64%-ra nőtt, így továbbra

⁵ Marcin Kaczmarek – Jakub Jakóbowski: Beijing's Mistaken Offer: The '16+1' and China's Policy Towards the European Union. *OSW Commentary*, 250, 2017. szeptember 15.

⁶ Real Gross Domestic Product: Total and Per Capita, Growth Rates, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.

⁷ Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.

is elhanyagolható maradt.⁸ Mindeközben az EU teljes kivitelének 2012-ben 3,26%-a, míg 2020-ban már 4,34%-a irányult a Kínai Népköztársaságba. Ez azt jelenti, hogy a KKE-régióhoz képest a nyugati tagállamok számára Kína már korábban és ma is jóval fontosabb kiviteli célország, ráadásul jelentősége abszolút és relatív értelemben is jóval nagyobb, mint a 16+1 együttműködés uniós résztvevői számára. Emellett azt is fontos látni, hogy a KKE-országok az Unió Kínába irányuló exportjának mindössze 5,8%-át adták 2020-ban, ami csupán 0,9 százalékponttal haladta meg a 2012-es adatot.⁹ Ráadásul a régió országaiból Kínába irányuló export egy igen jelentős része (egyes esetekben akár több mint 90%-a, bár sajnos e téren pontos adatok nem állnak rendelkezésre) valójában multinacionális nagyvállalatok termékeinek a kivitelét jelenti, ami megkérdőjelezi a helyi kormányok szerepének jelentőségét. Az adatok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár a Kínába irányuló export erősítése volt a fő cél a KKE-országok számára, a részeredmények ellenére sem sikerült olyan helyzetet elérni – vagy a kínai piactól olyan függőségbe kerülni –, amely megalapozná a pekingi gazdasági befolyás kapcsán korábban említett aggodalmakat.

Az export mellett a másik fontos gazdasági tényező a működőtőke-befektetések (FDI) kérdése. E téren még inkább olyan kép rajzolódik ki, amely szerint a KKE-országok nem voltak képesek nemzetgazdasági szempontból jelentős mennyiségű kínai tőkét vonzani az elmúlt évtizedben. Bár az FDI állományi és folyó szemléletű adatai kapcsán a szakirodalom súlyos bizonytalanságokkal küzd, a közelmúltban elvégzett kutatások azt bizonyítják, hogy a 16+1 uniós tagállamaiban – és így Magyarországon – a Kínából érkező működőtőke állománya messze elmarad a nyugat-európai államokat jellemző szinttől. A kínai FDI Nyugat-Európa öt legnagyobb gazdaságában (Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Spanyolország) lényegesen magasabb összegű, és relatív részesedését tekintve is csupán két uniós tagállamban – Magyarországon és Romániában – nagyobb némileg a teljes FDI-állományon belüli aránya, mint az Egyesült Királyságban, Franciaországban vagy Németországban. Mindazonáltal még a magyar és román esetben is csupán az összes befektetett külföldi működőtőke alig 4%-a származik Kínából a legnagyvonalúbb becslések szerint is.¹⁰

A gazdasági kapcsolatok szféráját összegezve azt láthatjuk, hogy a KKE-régió egyetlen országa sincs ráutalva Kínára, miközben Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország exportfüggősége Kínától nagyobb, mint bármely KKE-országé, illetve az ott befektetett kínai tőke összege és legtöbbször relatív jelentősége is meghaladja a 16+1 uniós tagállamainak szintjét. A jelentős gazdasági eredmények hiánya csalódáshullámot indított el több KKE-országban is az elmúlt években, és egyelőre nem úgy tűnik, hogy Kína képes lenne térségbeli gazdasági szerepét erősíteni a jövőben. Még Kína olyan ismert rajongói, mint Miloš Zeman elnök is a korábbi kínai ígéretek beteljesületlenségére

⁸ Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.

⁹ Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.

¹⁰ Matura Tamás: *Chinese Investment in Central and Eastern Europe – A Reality Check*. Budapest, Central and Eastern European Center for Asian Studies, 2021.

panaszkodott.¹¹ A koronavírus-válság tovább erősítette a Kínával szembeni gyanakvást, így 2020 közepe óta külpolitikai elemzők és kínai szakértők egyaránt arról cikkeznek, hogy Kína elvesztette a régiót.¹²

Kína politikai befolyása – nagyobb a füstje, mint a lángja

Bár a gazdasági kapcsolatok ereje elmaradt a várakozásoktól, a KNK és a KKE-térség közötti együttműködést érő vádak nem voltak teljesen megalapozatlanok, mivel a régió egyes államai a Kínával kialakítandó szoros kapcsolatok reményében az utóbbi években több alkalommal is akadályozták az EU egységes álláspontjának kialakítását. Így például Magyarország és Görögország 2016-ban blokkolta az Unió közös nyilatkozatát a Dél-kínai-tengert illetően,¹³ és Budapest nyíltan támogatta Kína piacgazdasági státuszának elfogadását, amit az EU ellenzett,¹⁴ majd 2017-ben az EU képtelen volt egyhangúlag elítélni Pekinget Magyarország kifogása miatt a Kínában letartóztatott és állítólagosan megkínzott emberi jogi ügyvédek kapcsán. Miloš Zeman cseh elnök volt az EU egyetlen vezetője, aki részt vett a Pekingben a második világháború befejezésének évfordulója alkalmából rendezett vitás katonai parádén 2015-ben, míg a nyugati országok a felvonulás nacionalista felhangjai és Kína egyre ambiciózusabb külpolitikája miatt bojkottálták az eseményt.¹⁵ Magyarország 2021 folyamán kétszer is megakadályozta, hogy az EU közös állásfoglalást adjon ki Hongkong kapcsán, amely elítélte volna a város megengedezésére szánt kínai nemzetbiztonsági törvényt.¹⁶ Mindemelllett a visegrádi országokban a fontosabb ellenzéki politikai pártok egyike sem támogatja a Kínához fűződő kapcsolatok túlfűzését, azt leginkább az éppen kormányzó erők, illetve egy-egy politikai vezető preferálta, mint Miloš Zeman cseh elnök, Orbán Viktor magyar miniszterelnök vagy Victor Ponta román kormányfő. Ez azonban azt is jelenti, hogy Peking nem élvez organikus, pártokon átívelő támogatást a térségben, így amikor egy adott, Kínát támogató politikus kihullik a hatalomból, az szinte azonnal Peking pozíciójának megrendülését hozza magával.¹⁷

A jelenlegi amerikai kormányzat intellektuális hátterének a magyar Kína-politikáról alkotott véleménye sem túl hízelgő. A Carnegie Endowment jelentése szerint Budapest azért közelít Kínához, mert a kínai anyagi források tovább segíthetik

¹¹ Stuart Lau: Czech President to Skip Beijing Summit over China 'Investment Letdown'. *South China Morning Post*, 2020. január 13.

¹² Andreea Brînză: Where China Went Wrong in Central and Eastern Europe. *South China Morning Post*, 2021. június 10.

¹³ Thorsten Benner – Jan Weidenfeld: Europe, Don't Let China Divide and Conquer. *Politico*, 2018. március 19.

¹⁴ Hungary Supports Granting China Market Economy Status. *Budapest Business Journal*, 2016. május 31.

¹⁵ Minnie Chan: Only China's 'True Friends' Attending 70th Anniversary Parade As Key Western Leaders And Kim Jong-Un Won't be There. *South China Morning Post*, 2015. augusztus 25.

¹⁶ John Chalmers – Robin Emmott: Hungary Blocks EU Statement Criticising China Over Hong Kong, Diplomats Say. *Reuters*, 2021. április 16.

¹⁷ Matej Šimalčík et al.: *Perception of China among V4 Political Elites*. Pozsony, CEIAS, 2019.

a magyarországi – véleményük szerint – *state capture* folyamatokat, illetve az euroszkeptikus hangok megerősödését. Így – meglátásuk szerint – Magyarország Peking egyik fő szószólója lett az EU-ban, és ezzel kiérdemelte Peking megkülönböztető figyelmét, ami egy hasonlóan kis méretű országnak amúgy nem sikerülhetett volna. Mindezek érdekében a Carnegie szakértői szerint a magyar kormány igyekszik elkerülni az olyan helyzeteket, amikor szembekerülhetne a KNK-val, így Budapest nem avatkozott be a Kínában letartóztatott magyar–kanadai kettős állampolgár Michael Kovrig ügyében, nem követi az USA kéréseit a Huawei vállalattal szembeni fellépés terén, illetve a kormányközeli média általában pozitív képet fest Kínáról, és kerüli az olyan témák bemutatását, mint például az emberi jogi helyzet. Az amerikai szakértőknek feltűnt továbbá a Magyarország méreteihez képest feltűnő mennyiségű kínai intézmény jelenléte az országban, amely értékelésük szerint a kelet-ázsiai ország puha hatalmának (soft power) erősítését szolgálhatja. Így például a Kínai Társadalomtudományi Akadémia által Budapesten létrehozott Kína–Közép-Kelet-Európa Intézet, az öt hazai Konfuciusz Intézet (amelyeket Nyugaton már több helyen bezárattak ellentmondásos tevékenységük miatt), vagy éppenséggel a Fudan Egyetem tervezett budapesti campusa egyaránt azt a benyomást kelti a független, de a Demokrata Párthoz közel álló intézményben, hogy Magyarország és Kína kapcsolatai az USA szempontjából aggasztó irányt vettek.¹⁸

Maguk az uniós intézmények is hangot adtak azon véleményüknek, miszerint a KKE-11-országok egy része megértőbbé vált Peking kül- és belpolitikájával szemben, és a 16+1 lehetővé teszi a KNK számára a térség államainak politikai szövetségessé változtatását, így azok Kína érdekeit támogathatják az EU szintjén is. Ráadásul – az Európai Parlament kutatása szerint – egyes KKE-11-országok az Unióval szembeni tárgyalási pozíciójuk erősítésére használták 16+1-tagságukat. Megfogalmazásuk szerint: „A magyar kormánynak nincsenek illúziói Kínával kapcsolatban, de bizonyos politikai és gazdasági előnyök elérése érdekében hajlandó eltérni a kínai befolyást. Magyarország befogadó magatartásával lehetővé tette, hogy Kína gazdasági és politikai térnyerést érjen el Európában.”¹⁹

A társadalmi támogatottság kérdése – a népszerűtlenség átka

Az egyes országok külpolitikai mozgásterét jelentősen meghatározza belpolitikai helyzetük, az egy-egy nemzetközi partnerrel kapcsolatban a közvéleményben kialakult kép. Így annak is jelentősége van, hogy a KKE-11-országok lakossága miként látja Peking szerepét, és ezáltal mennyire támogatja kormányát Kína-politikáját.

Az elmúlt évek kutatásai szerint a KKE-11-országok lakossága többnyire nem támogatja kormányaik lelkes közeledését Kínához, aminek mára több esetben kül-

¹⁸ Erik Brattberg et al.: *Kína befolyása Délkelet-, Közép- és Kelet-Európában: Gyenge pontok és ellenállóképesség*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2021. október 21.

¹⁹ Gisela Grieger: *China, the 16+1 Format and the EU*. European Parliamentary Research Service, 2018. szeptember.

és belpolitikai következményei is lettek. Az Eurobarometer 2017-ben készült felmérése szerint a magyar válaszadók 50%-a, a lengyelek 48%-a, a szlovákoknak pedig 44%-a bírt negatív véleménnyel Kínáról, miközben a semleges álláspontúakkal együtt a pozitív Kína-képpel rendelkezők relatív kisebbségbe szorultak mindhárom országban. Csehország viszont az egész európai mezőnyből kiemelkedve már ekkor is a leginkább Kína-ellenes közvéleménnyel rendelkezett, hiszen a válaszadók 69%-a negatívan viszonyult Kínához, szemben az alig 25%-nyi pozitív véleménnyel.²⁰ Hasonló eredményre jutott egy 2020 második felében lezajlott nagyszabású nemzetközi közvélemény-kutatás is. Dacára a régió országai és Peking között egy évtizede formálódó politikai és gazdasági együttműködésnek, a Kínáról kialakult kép továbbra is negatív. A cseh lakosság körében tapasztalható a leginkább kedvezőtlen összkép, hiszen a Václav Havelhez köthető politikát követve a nemzeti identitás részét képezi a kommunizmussal és az autoriter rendszerekkel való szembenállás, így a lakosság fele negatívan ítéli meg a kelet-ázsiai államot. Meglepő, hogy a visegrádi országok közül a második leginkább Kína-ellenes társadalom éppen a magyar, dacára a budapesti kormány elmúlt évtizedben tanúsított Kína-barát politikájának és a központi kommunikációban a kínai–magyar kapcsolatokról festett pozitív képnek. Ráadásul a hivatkozott felmérés még a kínai vakcinákkal és a Fudan Egyetem ügyével kapcsolatos hazai fejlemények előtt készült, így feltehető, hogy az elmúlt egy évben tovább romlott a magyarok szemében Kína megítélése. Némileg árnyaltabb a kép Lengyelország és Szlovákia esetén, hiszen mindkét országban alacsonyabb a Kínával szemben negatív érzelmeket tanúsítók aránya, mégis nagyon szerény azok száma, akik megbíznak Pekingben. Lengyelország esetén ezt az Oroszországgal kapcsolatos gyenge bizalmi viszony magyarázza, hiszen az összekapcsolódik Kína ügyével, azaz a lengyelek számára maga Kína kevésbé ellenszenves, az orosz–kínai kapcsolatok szorossága miatt azonban egyáltalán nem bíznak Pekingben. Szlovákiában viszont fordított összefüggés rajzolódik ki, hiszen ott azok, akik jobb véleménnyel vannak Oroszországról, egyben Kínát is jobban kedvelik, tehát az orosz eredmények húzták felfelé Kína megítélését is. A fent vázolt helyzeten természetesen jelentősen rontott az ukrajnai háború kitörése, illetve az orosz agressziót – ha csak hallgatólagosan is – de támogató kínai külpolitikai magatartás. A KKE-régió legtöbb országának közvéleménye és így politikai magatartása erős negatív fordulatot vett Kínával szemben. Különösen a balti államok, Lengyelország és Csehország hajtott végre látványos külpolitikai fordulatot, és a háború kitörése óta eltelt évben igyekezett eltávolodni Kínától. Ez a három balti ország esetében egyenesen a Kína–KKE-együttműködésből való kilépéssel járt, ami így már csak 14 országra korlátozódik, igaz, várakozások szerint, ez 2023-ban tovább csökkenhet Csehország távozása miatt.²¹

²⁰ European Commission: *Special Eurobarometer 467 – Future of Europe*. Brüsszel, 2017.

²¹ Matura Tamás – Szunomár Ágnes: A koronavírus-járvány hatása Kína megítélésére Közép-Európában – Hasonlóságok és különbségek a visegrádi országok körében. *Tér és Társadalom*, 37. (2023), megjelenés alatt.

Magyarország és a KKE-11-országok mozgástere Kína és a Nyugat között

A fent említett tények és adatok ellenére tagadhatatlan, hogy Kína befolyása megnövekedett egyes KKE-11-országokban az elmúlt évtized folyamán. Az egyik legnyilvánvalóbb példa Magyarország, mivel a jelenlegi kormány több esetben egyértelműen kiállt Peking mellett egyes vitás nemzetközi kérdésben. Budapest ellenkezése miatt az EU emberi jogokról szóló közös nyilatkozata jóval visszafogottabb formában jelenhetett csak meg, Magyarország elsőként csatlakozott az Unió országai közül a vitatott BRI projekthez, a kormány egyetértési megállapodásokat írt alá Kínával az EU akarata ellenére, sőt támogatta Kína álláspontját a Dél-kínai-tenger ügyében is, ahogy azt fentebb bemutatuk.²² Ugyanakkor hiba lenne ezt Peking proaktív befolyásának számlájára írni, hiszen úgy tűnik – bár ez természetszerűleg nehezen kutatható –, Budapest sokkal inkább „önszorgalomból” vagy a kormány külpolitikájának tágabb kontextusából fakadóan tesz gesztusokat Kína irányába, azaz nem arról van szó, hogy a kínai fél kérné fel a magyar kormányt e lépések megtételére. Sőt, kínai kutatókkal és külpolitikai szakemberekkel folytatott személyes beszélgetéseken évek óta visszatérő téma, hogy Peking ugyan érti és köszöni ezen magyar barátságos lépéseket, de gyakran maga a kínai kormányzat is zavarba jön ezektől, attól tartanak, hogy a magyar lépések rossz fényt vetnek Kína együttműködésére a KKE-térsséggel, és bizonyítékul szolgálhatnak az EU és az USA számára, hogy Peking az európai integráció megosztására törekszik. Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy a KKE-11-országok – és különösen Magyarország – szinte kizárólag politikai téren engednek meg maguknak gesztusokat Kína irányába, míg az EU és főleg Németország számára fontos gazdasági ügyekben már a közösség álláspontját szokták támogatni. Azaz egyfajta kettős játék alakult ki, ahol az egyes KKE-11-országok vezetői által kevésbé jelentősnek vélt ügyekben (emberi jogok, Hongkong, Xinjiang, Dél-kínai-tenger stb.) hajlandóak Pekingnek kedvező lépéseket tenni, de az EU főbb szereplői számára fontos gazdasági és pénzügyi vitákban már nem kockáztatják meg a közös uniós álláspont ellehetetlenítését. Ez azért is logikus, mert a térség legtöbb állama számára továbbra is Németország és nem Kína a legfontosabb gazdasági partner, sőt, a KNK-hoz fűződő gazdasági kapcsolatok egy jelentős része is német vállalatokon keresztül zajlik (lásd magyar autóipari export), így ami Berlin érdekében áll Kínával szemben, az a KKE-11-országok számára is fontos.

A KKE-11-országok külpolitikai mozgástere kapcsán érdemes megvizsgálni, hogy olyan ügyekben, amelyek az elmúlt években fontossá váltak az Egyesült Államok számára, milyen lépéseket engedhettek meg maguknak a térség államai. E téren az egyik legfontosabb ügy a kínai 5G technológiával és magával a kínai Huawei vállalattal szembeni amerikai fellépés, amely válaszul elé állította a KKE-11-országokat. A Trump-kormány által elindított folyamat keretében létrehozott „tisztá hálózat” (Clean Network) program célja a hivatalos leírás szerint az amerikai vállalatok és állampolgárok privát és érzékeny adatainak védelme az „olyan rosszindulatú szereplők beavatkozásaival szemben, mint

²² Thorsten Benner et al.: *Authoritarian Advance – Responding to China’s Growing Political Influence in Europe*. Berlin, Global Public Policy Institute & Mercator Institute for China Studies, 2018.

a Kínai Kommunista Párt.”²³ Sokat elárul a KKE-11-országok helyzetéről, hogy Mike Pompeo akkori amerikai külügyminiszter 2019-ben és 2020-ban is látogatást tett a térség több fővárosában, majd a legtöbb ország csatlakozott a kezdeményezéshez, és elutasította a kínai cégek részvételét a nemzeti 5G infrastruktúra létrehozásában. A külügyminiszter 2019 februárjában Budapest, Pozsony és Varsó, majd 2020 augusztusában Prága, Ljubljana, Bécs és Varsó érintésével tett körutat a térségben, amely jórészt meghozta a Washington által várt eredményt. Az amerikai elemzések szerint éppen az erősödő kínai – és orosz – nyomás miatt tartotta fontosnak az Egyesült Államok, hogy a sérülékenynek gondolt közép-európai partnereknek több figyelmet szenteljen.²⁴ 2019 májusában Csehországban gyűlt össze több mint harminc ország, az EU és a NATO képviselői, illetve iparági szerepvállalók a kérdés megvitatására a Prágai 5G Biztonsági Konferencián.²⁵ 2020-as látogatása során Pompeo éppen olyan ügyekről tárgyalt közép-európai partnereivel, amelyek Kína térségbeli szerepét hivatottak csökkenteni. Így Prágában szóba került a Három Tenger Kezdeményezés (Three Seas Initiative), amely magának a 16+1-nek lehet versenytársa, a szlovén külügyminiszterrel közös nyilatkozatot adtak ki az 5G technológia kapcsán, amelyben a szlovén fél lényegében a kínai cégek kizárását vállalta, és csatlakozott a Clean Network programhoz (hasonló megállapodásokat kötött az USA Lengyelországgal, Észtországgal és Csehországgal). Varsóban szintén az 5G hálózatok biztonsága és a Három Tenger Kezdeményezés volt a tárgyalások egyik fő témája.²⁶

A térségbe visszatérő amerikai figyelemnek meg is lett az eredménye, hiszen egyetlen kivétellel a KKE-11 csoport összes országa megállapodásokat írt alá Washingtonnal a Clean Network programhoz való csatlakozásukról és/vagy arról, hogy olyan szabályozást hoznak létre, amely kizárja a nem megbízható (értsd: kínai) beszállítókat a hálózat kiépítéséből.²⁷ Az egyetlen kimaradó Magyarország, amely nem engedett az amerikai nyomásnak. Pedig Mike Pompeo budapesti útján úgy fogalmazott, hogy megnehezítheti az amerikai–magyar együttműködést, ha a magyar kormány lehetővé teszi a kínai Huawei eszközeinek használatát. A magyar fél azonban azzal hárította el az amerikai figyelmeztetést, hogy azok kettős mércén, sőt, képmutatáson alapulnak, hiszen a kínai eszközök valódi felhasználói Magyarországon valójában külföldi – brit és német – tulajdonban lévő távközlési cégek.²⁸ A magyar kormány eltökéltségét a kérdésben jól mutatja, hogy nem csupán az állami távközlési rendszerekben (például a 112-es segélyhívórendszer) engedte meg a kínai cég számára a részvételt, hanem az amerikai aggodalmakat figyelmen kívül hagyva nem csatlakozott a Clean Network programhoz sem. Sőt, másfél

²³ US Department of State: The Clean Network. Washington, 2017–2021. Archived Content.

²⁴ Erik Brattberg: Pompeo’s Courtship of Central Europe May Backfire. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. február 13.

²⁵ Michael Kahn – Jan Lopatka: Western Allies Agree 5G Security Guidelines, Warn of Outside Influence. *Reuters*, 2019. május 3.

²⁶ Nike Ching: Pompeo Heads to Central Europe as US Looks to Confront Russian, Chinese Influence. *VOA*, 2020. augusztus 10.

²⁷ Which European Countries Support The 5G ‘Clean Network’ Initiative? *Radio Free Europe*, 2020. november 3.

²⁸ Magyarország kitart a Huawei mellett. *Euronews*, 2019. február 12.

évvel az amerikai külügyminiszter budapesti látogatása – és két hónappal második közép-európai körútja – után Budapesten nyílt meg 2020 októberében a Huawei Kutatási és Fejlesztési Központja. Az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége közleményben reagált a fejleményre, amelyben többek között azt írták: „A világban egyre több ország ismeri fel, hogy a Kínai Népköztársaságban alapított vállalatokat kötelezik arra, hogy együttműködjenek a biztonsági szolgálatokkal. Ezek az országok lépéseket tesznek állampolgáraik, nemzetbiztonságuk megvédéséért. Reméljük, hogy az Egyesült Államok valamennyi szövetségese csatlakozni fog a programhoz.”²⁹

Az 5G kérdéshez képest ugyan sokkal óvatosabban, de Tajvan kapcsán is elmozdulás látható több közép-európai ország belpolitikai életében. Míg korábban az „egy Kína” politika relativizálása vagy megkérdőjelezése fel sem merülhetett állami vagy akárcsak önkormányzati szinten, addig az elmúlt egy év során több olyan fejleményre is sor került, ami a KNK egyik legalapvetőbb nemzeti érdekét, a Peking által Tajvan felett követelt szuverenitást kezdte ki. Már a koronavírus-járvány első hullámai alatt is az EU-ból egyedülként KKE-országok, így Litvánia, Lengyelország, Csehország és Szlovákia is vakcinákat adományozott Tajvan számára.³⁰ Prága főpolgármestere 2019 végén felmondta a Pekinggel kötött testvérvárosi megállapodást, mert abban szerepelt a cseh fél elköteleződése az „egy Kína” elv mellett, majd 2020 januárjában megbízhatatlan partnernek nevezte a KNK-t, és bejelentette, hogy a cseh főváros testvérvárosi megállapodást köt Tajpejjel.³¹ Ezen is túlmenően a cseh szenátus elnöke, azaz az ország egyik legfőbb közjogi méltósága hivatalos látogatást tett Tajpejben 2020 szeptemberében, és a tajvani parlamentben elhangzott beszédét Kennedy elnök híres berlini mondatainak nyomán az „Én tajvani vagyok” mondattal zárta.³² A sort Litvánia folytatta, amely 2021 júliusában bejelentette, hogy kölcsönösen képvisleti irodákat nyit Tajvannal egymás fővárosaiban, ráadásul a Vilniusban létrehozandó kirendeltség – Európában először – nevében használhatja majd a Tajvan elnevezést. Ez jelentős elmozdulást jelent a korábbi gyakorlattól, miszerint Tajpej Kereskedelmi Irodának szokás nevezni e képviselőket. Mindez figyelemre méltó egybeesést mutat azzal, hogy májusban egy, a washingtoni Képviselőháznak benyújtott kétpárti javaslat azt javasolja, hogy tegyék lehetővé az Egyesült Államokban található irodák számára a Tajvan szó használatát az elnevezésükben. A litván lépések nem maradtak válasz nélkül, hiszen az EU megalakulása óta először Kína távozásra szólította fel a balti állam pekingi nagykövetét.³³

Mindent egybevetve úgy tűnik, hogy Kína megjelenése a térségben alkalmat adott a KKE-11-országok számára külgazdasági és részben külpolitikai mozgásterük növelésére az Európai Unión belül, azonban ez a hatás a kérdéses államok többsége esetén nem volt hosszú életű. A külgazdasági mozgástér a Kínával fenntartott kereskedelmi és befektetési kapcsolatok elégtelen fejlődése miatt jórészt elillant, így a KKE-11-országok

²⁹ Buzna Viktor: Nem boldog Amerika a budai Huawei-központtól. *Index.hu*, 2020. október 26.

³⁰ Kathrin Hille – Richard Milne: Central and Eastern Europe Turn to Taiwan as China Relations Cool. *Financial Times*, 2021. szeptember 22.

³¹ Prague Mayor Condemns China, Unveils Taipei Partnership. *France24*, 2020. január 12.

³² „I am Taiwanese,” Czech Speaker Says, Angering China. *Reuters*, 2020. szeptember 1.

³³ Brian Hioe: What’s Behind Lithuania’s Outreach to Taiwan? *The Diplomat*, 2021. augusztus 13.

politikai szempontból is visszafordultak az EU irányába. Ennek jó példája, hogy még a koronavírus okozta válság közepette is az uniós együttműködés mellett tette le a garast Magyarország kivételével az összes közép-európai állam, így például nem vásároltak kínai vakcinákat sem. Mindeközben az Egyesült Államokkal szemben nemhogy nőtt volna a külpolitikai mozgástér Kína hatására, hanem éppen ellenkezőleg, Washington figyelme ismét a régióra terelődött Peking térségbeli tevékenysége miatt, és az amerikai külpolitika gyorsan rendreutasította közép-európai szövetségesei többségét. Az egyedüli kivétel ismét Magyarország, amely mind az EU-val, mint pedig az Egyesült Államokkal szemben továbbra is kitart elkötelezett Kína-politikája mellett. Kérdés, hogy ez esetben valódi vagy vélt mozgástérről van-e szó. Budapest magatartását elsősorban európai részről a német választások eredménye, másodsorban pedig amerikai részről egy erőteljesebb fellépés befolyásolhatja, bár az világosan látszik, hogy a magyar kormány megítélése szerint Washington befolyásolási képességei korlátozottak. Ez azonban változhat a közeljövőben, hiszen a Biden-kormány folytatja elődje Kína megregulázására törekvő politikáját, ráadásul a demokratikus elvek mellett is elkötelezte magát, így több szempontból is jó oka lehet a magyar kormányra nehezedő nyomás fokozására. A Carnegie Endowment kínai befolyást vizsgáló tanulmányában megfogalmazott ajánlások egyike éppen arra irányul, hogy Washingtonnak és Brüsszelnek közösen kell fellépnie az Orbán-kormányval szemben, beleértve a Kínával kapcsolatos helyi korrupciós ügyekben érintett tisztviselők és üzletemberek elleni szankciós mechanizmusok lehetséges alkalmazását.³⁴ Amennyiben az amerikai elképzelések tettekben is testet öltenek, és találkoznak az új német kormány esetleg megváltozó Kína-politikájának törekvéseivel (ami az Ukrajnával szembeni orosz agresszió miatt is egyre kézzelfoghatóbb valóság), az Budapest külpolitikai mozgásterének gyors beszűkülését eredményezheti, nem csak Kínával kapcsolatban.

Összegzés

Felmerül a kérdés tehát, hogy mi motiválta egyes KKE-országok közeledését Pekinghez, ha gazdasági kapcsolatok eredményei messze elmaradtak a várakozásoktól? Az egyik lehetséges magyarázat a térség néhány politikai vezetőjének személyes politikai ambícióit helyezi előtérbe. A legtöbb cseh szakértő Miloš Zeman elnököt tartja az ország Kína-barát politikája fő kezdeményezőjének. Magyarországon Orbán Viktor miniszterelnök láthatóan az EU-val szembeni alkupozícióját erősítő eszközként tekint az erős kínai–magyar kapcsolatokra, ráadásul Kína a világ legnagyobb illiberális állama is egyúttal. Romániában Victor Ponta miniszterelnök volt a Kínához fűződő szoros kapcsolatok fő szószólója, ám lemondását követően Bukarest jól láthatóan előbb a háttérbe vonult a 16+1 kezdeményezésen belül, majd idővel újra a Nyugathoz és az Egyesült Államokhoz kezdett közeledni. Hasonló folyamatok mentek végre Varsóban is, hiszen a Donald Tusk által megkezdett közeledést a következő lengyel kormány már óvatosabban kezelte, sőt 2017 óta a lengyel–kínai kapcsolatok is kevésbé barátságos fordulatot

³⁴ Brattberg et al. (2021): i. m.

vettek, ami megerősíti a feltételezést, hogy egyes politikai vezetők és érdekeik fontos szerepet játszottak a Kína–KKE együttműködés kialakításában. Ez azonban egyúttal azt is jelenti, hogy Kína politikai befolyása a térségben nem strukturális jellegű, hanem sokkal inkább egy-egy közép-európai politikai vezetőhöz kötődik, így hamar el is illanhat, ha megváltozik a belpolitikai széljárás az adott országban.

Egy másik fontos következtetés, hogy Kína és regionális partnerei komoly hibákat vétettek az elmúlt évtizedben. Peking – a közép- és kelet-európai kormányokkal együtt – kommunikációjával olyan felfokozott várakozásokat teremtett, amelyeket végül nem tudott vagy nem akart teljesíteni. Puha hatalmának megerősítése érdekében felülről lefelé irányuló megközelítést alkalmazott, amely a régió társadalmi elitjét célozta meg ahelyett, hogy a szélesebb néprétegek megnyerésére törekedett volna, ami napjaink erősödő populizmusa és a tömegmédia befolyása mellett valószínűleg hatásosabb lett volna, mintsem a kommunista nagyhatalomra amúgy is gyanakodva tekintő elit hiábavaló megkönyékezése. Bár Peking azt remélte, hogy a két fél hasonló történelmi tapasztalatai segíthetnek a kapcsolatok elmélyítésében, valójában a valóságban ez inkább akadálynak bizonyult, hiszen a régió társadalmi többszire ellenszenvvel viseltetnek a kommunista egypártrendszer iránt, éppen saját múltjuk negatív eseményei miatt.

Mindemellett Kína nem játszik geopolitikai szerepet Európában, ezért a KKE-országoknak továbbra is az Európai Unióra és az Amerikai Egyesült Államokra kell támaszkodniuk biztonságpolitikai téren is, ami Pekinget másodlagos fontosságú politikai partnerre teszi. Így sem a civil társadalom, sem a politikai pártok, sem a média nem támogatja országaik Kína-barát politikáját, és miután a remélt gazdasági előnyök délibábnak bizonyultak, a közép- és kelet-európai országok többsége visszatér oda, ahová mindig is tartozott, a Nyugathoz.

Irodalomjegyzék

- Benner, Thorsten et al.: *Authoritarian Advance – Responding to China’s Growing Political Influence in Europe*. Berlin, Global Public Policy Institute & Mercator Institute for China Studies, 2018.
- Benner, Thorsten – Jan Weidenfeld: Europe, Don’t Let China Divide and Conquer. *Politico*, 2018. március 19. Online: www.politico.eu/article/europe-china-divide-and-conquer/
- Brattberg, Erik: Pompeo’s Courtship of Central Europe May Backfire. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. február 13. Online: <https://carnegieendowment.org/2019/02/13/pompeo-s-courtship-of-central-europe-may-backfire-pub-78352>
- Brattberg, Erik et al.: *Kína befolyása Délkelet-, Közép- és Kelet-Európában: Gyenge pontok és ellenállóképesség*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2021. október 21. Online: https://carnegieendowment.org/files/202110-Brattberg_et_al_EuropeChina_Hungarian.pdf
- Brînă, Andreea: Where China Went Wrong in Central and Eastern Europe. *South China Morning Post*, 2021. június 10. Online: www.scmp.com/comment/opinion/article/3136630/where-china-went-wrong-central-and-eastern-europe

- Buzna, Viktor: Nem boldog Amerika a budai Huawei-központtól. *Index.hu*, 2020. október 26. Online: https://index.hu/kulfold/2020/10/26/huawei_kina_egyesultallamok_magyarorszag/
- Chalmers, John – Robin Emmott: Hungary Blocks EU Statement Criticising China over Hong Kong, Diplomats Say. *Reuters*, 2021. április 16. Online: www.reuters.com/world/asia-pacific/hungary-blocks-eu-statement-criticising-china-over-hong-kong-diplomats-say-2021-04-16/
- Chan, Minnie: Only China's 'True Friends' Attending 70th Anniversary Parade as Key Western Leaders and Kim Jong-un Won't be There. *South China Morning Post*, 2015. augusztus 25. Online: www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1852359/thirty-countries-leaders-attend-second-world-war
- Ching, Nike: Pompeo Heads to Central Europe as US Looks to Confront Russian, Chinese Influence. *VOA*, 2020. augusztus 10. Online: www.voanews.com/a/usa_pompeo-heads-central-europe-us-looks-confront-russian-chinese-influence/6194219.html
- European Commission: *Special Eurobarometer 467 – Future of Europe*. Brüsszel, 2017.
- Grieger, Gisela: *China, the 16+1 format and the EU*. European Parliamentary Research Service, 2018. szeptember.
- Heide, Dana et al.: EU Ambassadors Band Together Against Silk Road. *Handelsblatt*, 2018. április 17. Online: www.handelsblatt.com/english/politics/china-first-eu-ambassadors-band-together-against-silk-road/23581860.html?ticket=ST-14303479-wh2zNxzLFnFvBVvlfBdc-ap2
- Hille, Kathrin – Richard Milne: Central and Eastern Europe Turn to Taiwan as China Relations Cool. *Financial Times*, 2021. szeptember 22. Online: www.ft.com/content/50e8b6c0-e913-4464-b7ed-a89e22a71274
- Hioe, Brian: What's Behind Lithuania's Outreach to Taiwan? *The Diplomat*, 2021. augusztus 13. Online: <https://thediplomat.com/2021/08/whats-behind-lithuanias-outreach-to-taiwan/>
- Hungary Supports Granting China Market Economy Status. *Budapest Business Journal*, 2016. május 31. Online: <https://bbj.hu/politics/foreign-affairs/int-l-relations/hungary-supports-granting-china-market-economy-status>
- 'I am Taiwanese,' Czech Speaker Says, Angering China. *Reuters*, 2020. szeptember 1. Online: www.reuters.com/article/us-taiwan-czech-idUSKBN25S3HN
- Jakóbowski, Jakub: Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16+1, FOCAC, and CCF. *Journal of Contemporary China*, 27. (2018), 113. 659–673. Online: <https://doi.org/10.1080/10670564.2018.1458055>
- Kaczmarek, Marcin – Jakub Jakóbowski: *Beijing's Mistaken Offer: the '16+1' and China's Policy Towards the European Union*. *OSW Commentary*, (2017), 250. Online: www.semanticscholar.org/paper/Beijing's-mistaken-offer%3A-the-'16%2B1'-and-China's-%7C-Kaczmarek-Jakobowski/633435555f4fab3434097b5be94ca45256e412a7
- Kahn, Michael – Jan Lopatka: Western Allies Agree 5G Security Guidelines, Warn of Outside Influence. *Reuters*, 2019. május 3. Online: www.reuters.com/article/telecoms-5g-security/western-allies-agree-5g-security-guidelines-warn-of-outside-influence-idINKCN1S9ID8
- Lau, Stuart: Czech President to Skip Beijing Summit over China 'Investment Letdown'. *South China Morning Post*, 2020. január 13. Online: www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3045917/czech-president-skip-beijing-summit-over-china-investment
- Magyarország kitart a Huawei mellett. *Euronews*, 2019. február 12. Online: <https://hu.euronews.com/2019/02/12/magyarorszag-kitart-a-huawei-mellett>
- Matura, Tamás: *Chinese Investment in Central and Eastern Europe – A Reality Check*. Budapest, Central and Eastern European Center for Asian Studies, 2021.

- Matura Tamás – Szunomár Ágnes: A koronavírus-járvány hatása Kína megítélésére Közép-Európában – Hasonlóságok és különbségek a visegrádi országok körében. *Tér és Társadalom*, 37. (2023), megjelenés alatt.
- Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2006–2010. *UNCTADstat*.
- Merchandise Trade Matrix in Thousands United States Dollars, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.
- Prague Mayor Condemns China, Unveils Taipei Partnership. *France24*, 2020. január 12. Online: www.france24.com/en/20200111-prague-mayor-condemns-china-unveils-taipei-partnership
- Real Gross Domestic Product: Total and Per Capita, Growth Rates, Annual, 2011–2020. *UNCTADstat*.
- Šimalčík, Matej et al.: *Perception of China among V4 Political Elites*. Pozsony, CEIAS, 2019.
- US Department of State: *The Clean Network*. Washington, 2017–2021. Archived Content. Online: <https://2017-2021.state.gov/the-clean-network/index.html>
- Which European Countries Support The 5G ‘Clean Network’ Initiative? *Radio Free Europe*, 2020. november 3. Online: www.rferl.org/a/which-european-countries-support-the-5g-clean-network-initiative-/30928122.html